

לפרשת וארא – תשע"ה

הצדק האלוקי במכות מצרים

דר' אביעזר וייס

כי היכו בך אלות עשרת
על אשם וצדיק ותם
וזכרה את לילות עשרת,
וראשון להם ליל הדם.
נתן אלתרמן/ שירי מכות מצרים.

המשורר נתן אלתרמן מעלה ב"שירי מכות מצרים" את שאלת הצדק האלוקי, שבסיפור הפיכת סדום היא נושא חשוב לוויכוח בין הקב"ה לאברהם אבינו, ובסיפור מכות מצרים היא אינה עולה כלל. הוא מעלה גם את שאלת סבלו של הפרט בשעת טירוף מערכות, כשחברה מושחתת מתפוררת ונענשת על פשעיה. כל שיר במחזור השירים הזה מתאר מכה אחרת ומשולב בו דו-שיח קצר בין אב לבנו הבכור. "הוא שומע בך אש ומים, ובכי אב על גוויית בכורו". אלתרמן מפנה את לבנו משמחת הנקמה, שמצרים ראויה לה, אל הרגישות האנושית, שאסור לאבד אותה בשום מצב. רגישות שמתבטאת גם בדברי חז"ל מאוחר יותר: "מעשי ידי טובעים בים – ואתם אומרים שירה?!". בליל הסדר, כשאנחנו מצווים להרבות לספר בניסי יציאת מצרים, אנחנו מעלים על נס את המכות האלו ואף משתדלים, בעקבות חז"ל, ולהרבות אותן ואת עוצמתן, אבל היום, כאשר אנו מצווים להעמיק בלימוד פרשת השבוע, ראוי שתעלה גם השאלה הזאת, שהרי אין הדעת נותנת שלא היו צדיקים במצרים. התורה עצמה מספרת לנו על ערכיה ועל רחמיה של בת פרעה, שגדלה והתחנכה בביתה. לקראת היציאה מצוה הקב"ה את העם "וישאלו איש מאת רעהו ואישה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב". המילה "רע" אינה מילה של מה בכך. היא מעידה על קרבה, על ידידות ועל נאמנות. בקלות יכלה התורה לבחור מילה כמו "שכן" לצורך העניין, אבל היא העדיפה את המילה "רע", לומר לנו שהיו גם מצרים שהיו רעים לעם ישראל, ובאותו לילה גורלי ציווה ה' לנצל גם אותם.

מה איפה מידת האחריות והאשמה של המצרי "הפשוט" לשעבוד של בני ישראל? על שאלה זו ניתן לתת תשובה תיאולוגית מעמיקה ותשובה פרשנית פשוטה. בשל קוצר היריעה אבחר בדרך השנייה, ובדרך הראשונה, העמוקה והבעייתית נעיין בהזדמנות אחרת.

התשובה הפשוטה היא שכל העם המצרי נהנה מעבדותם של הישראלים. העבדות בתקופה הקדומה הייתה משאב כלכלי חשוב. עמים יצאו למלחמות כדי לשבות עבדים ולהגדיל את כוח העבודה שלהם. השגשוג של מצרים בעקבות הפיכתם של הישראלים לעבדים הגיע לאוכלוסיה כולה. ניתן לראות זאת אם נעיין בכתובים באופן שונה מהפרשנות המקובלת וממה שכבר הפך להיות מובן מאליו בסיפור ההיסטוריה של עמנו במצרים. מקובל לומר שהישראלים בנו לפרעה בנייני פאר וערי אוצר. זו המשמעות המקובלת של המושג "ערי מסכנות". מאוחר הרבה יותר היה מקובל לומר שהמקדשים הענקיים והפירמידות נבנו על ידי העבדים הישראלים במצרים. לקביעות אלו אין כל בסיס היסטורי. ראשית, בניית המקדשים וקברי המלכים הייתה סוג של עבודת קודש שהעם המצרי עבד לפרעה, שנחשב לאל, והעם המצרי עשה זאת בהתלהבות ומתוך רגש של קדושה. שנית, וזה מבחינתנו העיקר – התורה

עצמה מעידה שחומר הבניין שייצרו בני ישראל לצורך הבניין היו חומר ותבן ("תבן אין ניתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו עשו"). לבני הבניין היו איפה עשויות בוץ מעורב בתבן, חומר שממנו בנויים בתי דלת העם במצרים עד היום הזה. המקדשים, הארמונות והפירמידות עשויות אבני ענק שצריך היה להסיע ממצרים העליונה ואין להן זכר בסיפור השעבוד. "ערי אוצר" אינן יכולות להיות בנויות לבני בוץ הנמסות בגשם, שאף כי הוא נדיר במצרים הוא אפשרי. לא יתכן לבנות מחסן אוצרות מחומר שעלול להתפורר עם פגע הטבע הרטוב הראשון...

מה הן אפוא "ערי מסכנות"? לדעתי, מילה מוזרה זו נגזרת מהפועל השמי S.K.N – ש.כ.נ., שמשמעותו עד היום, גם בערבית (בשי"ן שמאלית) וגם בעברית (בשי"ן ימנית) "גר". בני ישראל בנו למצרים פשוט "שיכונים". ערי מגורים לדלת העם, וזה עלבון גדול הרבה יותר מאשר לבנות עלי מלכות. המלך "הרוויח" נתינים מרוצים שקיבלו מגורים חינם או כמעט-חינם, והעם נהנה ממערכת דיור זולה, שלא היה זוכה לה בדרך אחרת. כך משתמע מהפרשה שכל המצרים, גם אותם שקיימו קשרי ידידות עם הישראלים- נהנו מהשעבוד הנורא, ובשל כך, בניגוד ללשונו של אלתרמן, לא היה שם "תם" וודאי לא היה שם "צדיק", וחמתו המוצדקת של אלוקי ישראל יכלה להישפך על העם המצרי כולו ללא הבחנה.